

Znanstveni kolokvij/ Scientific colloquium
Knjižica sažetaka
Zadar, 22. listopada 2026.

**Granice (ne)slobode: Zadarski krug
1966. intelektualna opozicija u
totalitarnom društvu**
**The Limits of (Un)Freedom: The
Zadar Circle 1966. Intellectual
Opposition in an Authoritarian
Society**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

HRVATSKI
institut za
POVIJEST

Znanstveni kolokvij/ Scientific colloquium

The Limits of (Un)Freedom: The Zadar Circle 1966. Intellectual Opposition in an Authoritarian Society

Granice (ne)slobode: Zadarski krug 1966. intelektualna opozicija u totalitarnom društvu

Organizatori:

Odjel za povijest, Sveučilište u Zadru
Hrvatski institut za povijest

Organizacijski odbor:

Branko Kasalo, supredsjednik organizacijskog odbora (Zadar), Stipe Kljaić supredsjednik organizacijskog odbora (Zagreb), Luka Knez, (Zadar)

Znanstveni/programski odbor:

Zlatko Begonja (Zadar), Josip Mihaljević (Zagreb), Branko Kasalo (Zadar), Stipe Kljaić (Zagreb)

Zadar, 2026.

Program znanstvenog kolokvija	
9:00 – 9:30	Okupljanje sudionika na Odjelu za povijest Sveučilišta u Zadru Ruđera Boškovića 5 Zadar Velika dvorana DHM
9:30 – 9:45	Pozdravni govor i otvaranje znanstvenog kolokvija

9:45 – 11:30		Prva sesija
		Predsjed: Branko Kasalo
Stipe Kljaić	Disidentske polemike Mihajla Mihajlova	9:45 – 10:00
Luka Knez	Pobuna tinte: Suđenja Mihajlu Mihajlovu u Zadru 1965.–1966.	10:00 – 10:15
Marko Vučetić	Disidentstvo individualne slobode Mihajla Mihajlova	10:15 – 10:30
Ante Delić, Zlatko Begonja	Oprjeka sluganstvu: historiografski i politički pogledi Nikole Čolaka na suvremenu povijest	10:30 – 10:45
Maja Vasiljević	Between Prison and Exile: Borislav Pekić and the Intellectual History of Yugoslav Dissidence	10:45 – 11:00
11:00 – 11:30	Rasprava	
11:30 – 12:00	Pauza za kavu	

Zadar 22. listopada 2026.

12:00 – 13:45

Druga sesija

Predsjedatelj: Stipe Kljaić

Dominik Neferanović	Između kulturne kritike i političkog prijestupa: pravosudna percepcija članka Mirka Vidovića o filmu <i>Sirocco d'hiver</i>	12:00 – 12:15
Hrvoje Njavro	Vjera kao opozicija: svećenici Dubrovačke biskupije u komunističkom sustavu	12:15 – 12:30
Branko Kasalo	Između liberalizma i nacionalnog pitanja: britanska odnos prema disidentima i političkoj opoziciji u Jugoslaviji 1980-ih	12:30 – 12:45
Albert Bikaj	Između Crkve i države: Drugi vatikanski koncil, liturgija na albanskom jeziku i kulturna disidencija albanskog katoličkog svećenstva u Barskoj nadbiskupiji u komunističkoj Jugoslaviji	12:45 – 13:00
Mateusz Sokulski	Poljska iskustva otpora komunizmu i njihova primjena među jugoslavenskim disidentima (<i>video veza</i>)	13:00 – 13:15
13:15 – 13:45	Rasprava	
14:30	Ručak	

Zadar 22. listopada 2026.

Stipe Kljaić

Hrvatski institut za povijest

stipekljaic@gmail.com

Disidentske polemike Mihajla Mihajlova

Mihajlo Mihajlov (1934.–2010.) nije se samo konfrontirao s jugoslavenskim vlastima i s ideologijom vladajućeg marxizma u Jugoslaviji i Sovjetskom savezu nego je vodio i polemike unutar samog disidentskog pokreta. Njegove polemične rasprave vođene primjerice s Aleksandrom Solženjicinom i Milovanom Đilasom, kao i druge polemike koje je vodio u disidentsko doba pokazale su veoma transparentno koliko je sam disidentski pokret u cjelini predstavljao izrazito heterogenu pojavu u svjetonazorskom i političkom smislu. Isto je vrijedilo za Istočni blok i Sovjetski savez, ali i za Jugoslaviju koja nije imala tako raširen disidentski pokret. Osobito je znakovita njegova polemika u tom smislu o kvaliteti i kvaniteti disidentstva u sovjetskom bloku i Jugoslaviji i specifičnosti jugoslavenske situacije. U gotovo svim disidentskim polemikama ilustrirane su dvije velike teme koje su daleko najviše zaokupljale Mihajlova – budući politički razvoj Sovjetskog saveza i Jugoslavije nakon što nestane s vlasti jednopartijska diktatura sovjetskih i jugoslavenskih komunista. U svojim postkomunističkim vizijama Mihajlov je priželjkivao očuvanje integriteta dviju država kroz njihovu unutarnju demokratizaciju ukazujući pri tome na sve one sličnosti i razlike u svojim komparativnim analizama koje su krasile sovjetsko i jugoslavensko pitanje.

Zadar 22. listopada 2026.

Ante Delić

Sveučilište u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

adelic@unizd.hr

Zlatko Begonja

zbegonja00@gmail.com

Oprjeka sluganstvu: historiografski i politički pogledi Nikole Čolaka na suvremenu povijest

Nikola Čolak (1914.–1996.) u hrvatskoj je historiografiji ponajprije poznat kao povjesničar hrvatskoga pomorstva koji je svojim dugogodišnjim radom u talijanskim arhivima prikupio i obradio velik broj izvora o hrvatskoj pomorskoj povijesti, ostavivši posebno vrijedan doprinos kroz ediciju *Hrvatski pomorski regesti (Regesti marittimi croati)*. Međutim, Čolakov znanstveni i publicistički opus znatno je širi od područja pomorske povijesti. U izlaganju će se posebna pozornost posvetiti manje poznatim i često zanemarenim Čolakovim radovima nastalima tijekom emigrantskog razdoblja u Italiji, a koji se odnose na ustaški pokret, Nezavisnu Državu Hrvatsku i prijevorna pitanja suvremene hrvatske povijesti. Cilj je pokazati kako se Čolak ne može promatrati isključivo kao istraživač hrvatske pomorske baštine, nego i kao politički emigrantski intelektualac koji je aktivno promišljao hrvatsko povijesno iskustvo 20. stoljeća s naglaskom na Drugi svjetski rat. Čolakovi radovi pisani u emigraciji prije pola stoljeća aktualni su i u današnjem hrvatskom društvu s obzirom da se i dalje nalaze u kategoriji nezavršene prošlosti. Time će se omogućiti zaokruženo razumijevanje njegova mjesta u hrvatskoj historiografiji i političkoj emigraciji druge polovice 20. stoljeća obuhvaćajući njegov znanstveni rad i nacionalno-politička promišljanja.

Luka Knez

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest

lknez21@unizd.hr

Pobuna tinte: Suđenja Mihajlu Mihajlovu u Zadru 1965.–1966.

Premda je Mihajlo Mihajlov u razdoblju druge Jugoslavije slovio za jednog od najpoznatijih jugoslavenskih disidenata sa značajnom prepoznatljivošću na Zapadu, njegova je uloga danas relativno nepoznata i zanemarena. Djelovanje Mihajla Mihajlova je došlo pod povećalo komunističkih vlasti 1965., odnosno nakon što je u beogradskom *Delu* u dva nastavka objavio svoj putopis „Ljeto moskovsko 1964.“. Zbog kritike Sovjetskog Saveza, koja je došla u trenutcima poboljšanih odnosa između Beograda i Moskve, Mihajlov je 1965. osuđen na zatvorsku kaznu s rokom kušnje od dvije godine. Ipak, osuđujuća presuda nije obeshrabrila Mihajlova, čiji su nakladni tekstovi daleko kritičnije progovorili o totalitarnosti vladajućeg jugoslavenskog režima. Na tim je osnovama Okružno javno tužilaštvo u Zadru 1966. pokrenulo novi sudski proces, na kojemu je Mihajlov ponovno osuđen na izdržavanje zatvora, ali bez roka kušnje. U izlaganju će se analizirati važnost sudskih procesa u Zadru, koji su oblikovali pozicije Mihajlova u kasnijem razdoblju i na svojstven ga način prometnuli u jednog od najvažnijih jugoslavenskih disidenata. Također, apostrofirat će se utjecaj politike na zbivanja u sudnici, uloga zapadnih novinara te aktivnosti zadarskog represivnog sustava, koji je provodio sveobuhvatne mjere nadzora nad Mihajlom Mihajlovim. Pritom će se naglasak staviti na operativne mjere koje su zadarski obavještajci poduzeli prema Mihajlovu, ali i prema dionicima sudskih procesa.

Zadar 22. listopada 2026.

Izlaganje će se temeljiti na arhivskom gradivu zadarskog pravosudnog sustava, lokalnih partijskih struktura i Službe državne sigurnosti.

Marko Vučetić

Sveučilište u Zadru, Odjel za filozofiju

mvucetic@unizd.hr

Disidentstvo individualne slobode Mihajla Mihajlova

U izlaganju se, na primjeru Mihajla Mihajlova i njegovog nepolitičkog pogleda na svijet, dekonstruira diktat komunističkog linearnog sustava koji, snagom nužnosti, ljude individualne slobode odvodi na put disidentstva. Individualna sloboda Mihajla Mihajlova rođena je u ožujku 1965. god. na Filozofskom fakultetu u Zadru kada je uhićen uz prateće riječi agenta koji se pretvarao da je student: „Profesore, dođe vrijeme“. Nakon ovih riječi slijedi razotkrivanje komunističkog režima u odlasku i individualne slobode u dolasku. Ta sloboda metafiziku zatvora pretvara u mjesto demaskiranja partijskih ciljeva kao nehistrijskih budući da, u želji za uspostavljanjem kontrole, režim kompromitira ideju jednakosti, ravnopravnosti i besklasnog društva, prepuštajući se trijumfu volje koja uspostavlja dominaciju.

Disidentstvo individualne slobode Mihajla Mihajlova odmiče od partijskih koncepata. On u zatvoru nije bio zatvorenik, nego praktikant uosobljene slobode, ni u čemu se nije podvrgavao ispunjavanju institucionalnih ciljeva. Njegova sloboda je stvarala nove odnose – lišen je kinetičke slobode, pukog kretanja, nakon Titovih riječi upućenih javnim tužiteljima da mu se posvete, ali, budući da nije pristao da mu komunizam određuje smisao života, nije postao Titovim uhićenikom, nego je individualnom slobodom uhitio Tita i unio ga u zatvor. Mihajlo Mihajlov je bio zatvorenik sustava, dok je Josip Broz

Zadar 22. listopada 2026.

Tito bio zatvorenik njegove slobode, zbog čega je i u zatvoru imao poseban status – čuvari zatvora su u njemu vidjeli Titovu volju.

Nepolitičko disidentstvo individualne slobode režimsku svijest ne prokazuje kao lažnu, jer u tome vidi mogućnost revitalizacije režima, ono iznosi istinu o režimu. Svaki režim, neovisno o tome počiva li na fašističkim, komunističkim ili nacionalističkim temeljima, sazdan je od borbe kozmosa protiv kaosa, trijumfa kolektivne volje, uvođenja smisla pomoću oružja i rata te podlaganja individualne egzistencije ostvarenju nekog nadosobnog cilja koji je jači od osobne slobode i univerzalne moralne norme. Ljudi slobode disidentstvom se suprotstavljaju režimu, konformisti podržavaju režim.

Maja Vasiljević

History Department, Faculty of Philosophy University of
Belgrade

maja.vasiljevic@f.bg.ac.rs

Between Prison and Exile: Borislav Pekić and the Intellectual History of Yugoslav Dissidence

This paper examines the intellectual trajectory of Borislav Pekić as a case study through which to explore the development of Yugoslav dissidence from the early post-war period to the late socialist era. Rather than approaching Pekić solely as a novelist or political dissident, the paper situates him within the broader history of anti-totalitarian thought, analysing how imprisonment, exile, literary production, and transnational communication shaped his critique of communist rule and his understanding of political freedom.

Drawing upon Pekić's memoir *The Years That the Locusts Have Eaten*, his novels *The Golden Fleece* and *How to Quiet a Vampire*, essays, correspondence, and radio broadcasts for the BBC World Service, the paper argues that his anti-communism cannot be reduced to a simple rejection of the Yugoslav socialist system. Instead, his writings and public interventions articulated a broader critique of ideological absolutism, revolutionary utopianism, and the subordination of the individual to the state. Throughout his literary and political work, Pekić consistently defended constitutionalism, civic responsibility, historical continuity, and moral accountability as essential foundations of a democratic political order.

Zadar 22. listopada 2026.

Special attention is devoted to exile as an intellectual space rather than merely a biographical circumstance. The paper examines how Pekić's relocation to London enabled his participation in émigré publishing, the BBC, dissident circles, and wider European debates on democracy, human rights, and totalitarianism. Through literature, journalism, and radio broadcasting, his ideas circulated across political and geographical borders, challenging the ideological monopoly of socialist Yugoslavia while connecting Yugoslav dissidence with broader East European and Western intellectual networks.

By placing Pekić between prison and exile, the paper contributes to a more nuanced understanding of Yugoslav dissidence, demonstrating that anti-totalitarian thought developed not only through political opposition but also through literature, broadcasting, and transnational intellectual exchange.

Dominik Neferanović

Sveučilište u Zadru, doktorand

dneferano25@unizd.hr

Između kulturne kritike i političkog prijestupa: pravosudna percepcija članka Mirka Vidovića o filmu Sirocco d'hiver

Mirko Vidović, književnik i intelektualac te jedan od sudionika zadarskoga kruga okupljenog 1966. oko pokušaja osnivanja časopisa *Slobodan glas*, svojim je književnim i publicističkim djelovanjem propitivao granice dopuštenoga mišljenja u komunističkoj Jugoslaviji. Njegov članak „Janka Puszta na francuskoj televiziji“, objavljen u emigrantskom časopisu Hrvatska revija, poslije je postao jedan od predmeta njegova kaznenog progona.

Članak je nastao kao osvrt na francusko-mađarski film „Sirocco d'hiver“ redatelja Miklósa Jancsóa. Film se oslanja na povijesni kontekst Janka-puszte, ustaške emigrantske baze i vježbališta u Mađarskoj tridesetih godina, u kojem su se provodile obuka i pripreme za protujugoslavensko djelovanje. Ipak, Jancsó povijesnu pozadinu pretvara u širu priču o revolucionarnom idealizmu, autoritarnom vodstvu i sukobima unutar političkog pokreta.

Vidović film koristi kao povod za širu raspravu o nacionalnom oslobođenju, političkoj vlasti i prisvajanju revolucionarne borbe. U završnom dijelu teksta izlazi iz okvira filmske kritike i izravno komentira položaj Hrvatske, jugoslavenski komunistički poredak i političku ulogu Josipa Broza Tita. Upravo su pojedini navodi iz toga

Zadar 22. listopada 2026.

dijela članka citirani u kaznenom postupku i podvrgnuti pravosudnoj ocjeni.

Izlaganje će usporediti povijesnu i filmsku obradu Janka-puszte, Vidovićevu interpretaciju filma te čitanje njegova članka u sudskim dokumentima. Cilj je pokazati kako je kulturni osvrt postao prostor otvorenoga političkog neslaganja te na koji je način jugoslavensko pravosuđe određivalo granicu između dopuštene kritike i kažnjivoga napada na politički autoritet.

Hrvoje Njavro

Hrvatsko katoličko sveučilište, doktorand

hrvoje.njavro@gmail.com

Vjera kao opozicija: svećenici Dubrovačke biskupije u komunističkom sustavu

Nakon Drugoga svjetskog rata, vlast u Jugoslaviji preuzima KPJ koja je za cilj imala uspostavu ideološkog monopola nad društvom. Najveći otpor ideologizaciji društva u duhu borbenog ateizma pružale su vjerske zajednice, osobito Katolička crkva. Vlast je Crkvu u Jugoslaviji percipirala kao potencijalnog nositelja alternativnog sustava vrijednosti i izvora društvenog utjecaja izvan državne kontrole. U takvim okolnostima granice vjerskih i građanskih sloboda određivale su se prema interesima vlasti, a dio katoličkog klera bio je izložen različitim oblicima nadzora, ograničavanja i represije zbog protivljenja komunističkom poretku.

U ovom će se izlaganju nastojati analizirati položaj i djelovanje istaknutijih svećenika Dubrovačke biskupije koju su u razdoblju komunističke Jugoslavije vodili biskupi Pavao Butorac i Severin Pernek. Iz perspektive vlasti, svećenici, poput Ive Bjelokosića, Mate Bogišića, Balda Mladoševića, Martina Sentića i drugih, promatrani su kao intelektualna i društvena opozicija postojećem sustavu. Iako njihovo primarno djelovanje nije bilo političko, pastoralni rad, javni istup, odgojna djelatnost te dosljednost crkvenom nauku nerijetko su bili

tumačeni kao izraz neprihvatanja službene ideologije. Takva percepcija oblikovala je odnos državnih tijela prema pojedinim svećenicima, koji su se suočavali s nadzorom, ispitivanjima, ograničavanjem javnog djelovanja i drugim oblicima pritiska.

Na temelju arhivskog gradiva, crkvenih izvora i relevantne historiografske literature, u izlaganju se nastoji odgovoriti na pitanje u kojoj su mjeri svećenici Dubrovačke biskupije bili samostalni u opozicijskom djelovanju nasuprot komunističkih struktura, a u kojoj su mjeri ovisili o vrhu Katoličke crkve u Jugoslaviji. Povezano s prethodnim pitanjem, u izlaganju se analizira kolika je bila stvarna ugroza za opstojnost komunističkog sustava od strane dubrovačkog svećenstva. Time se doprinosi razumijevanju odnosa između države i Crkve te propituju granice slobode vjerskog djelovanja u totalitarnom i autoritarnom društvenom okviru.

Branko Kasalo

Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest

bkasalo@unizd.hr

Između liberalizma i nacionalnog pitanja: britanska odnos prema disidentima i političkoj opoziciji u Jugoslaviji 1980-ih

Izlaganje analizira stavove i percepcije Ujedinjenog Kraljevstva prema jugoslavenskim disidentima i različitim oblicima političke opozicije tijekom 1980-ih, na temelju istraživanja diplomatske i druge dokumentacije pohranjene u The National Archives u Londonu. U središtu analize nalazi se pitanje na koji su način britanski diplomatski i politički akteri percipirali različite oblike opozicijskog djelovanja u Jugoslaviji te jesu li pritom pravili razliku između disidenata koji su svoje djelovanje temeljili prvenstveno na liberalnim, demokratskim i univerzalističkim zahtjevima te onih koji su naglasak stavljali na nacionalnu emancipaciju i pitanje položaja pojedinih jugoslavenskih naroda.

Posebna će se pozornost posvetiti načinu na koji su britanski predstavnici procjenjivali politički karakter pojedinih disidenata, njihove zahtjeve i potencijalni utjecaj na stabilnost Jugoslavije. Analizirat će se i odnos između britanskog zagovaranja ljudskih prava i slobode izražavanja, s jedne strane, te interesa za očuvanje političke stabilnosti i teritorijalnog integriteta Jugoslavije, s druge.

Zadar 22. listopada 2026.

Cilj je istraživanja utvrditi jesu li liberalna i nacionalno orijentirana opozicija u britanskim diplomatskim procjenama predstavljale međusobno povezane oblike otpora jugoslavenskom socijalističkom sustavu ili su bile percipirane kao kvalitativno različiti politički fenomeni. Time se otvara pitanje granica zapadnog razumijevanja jugoslavenskog disidentstva te odnosa između univerzalističkog koncepta ljudskih prava i nacionalnog pitanja u kontekstu kasnog Hladnog rata. Izlaganje britansku perspektivu promatra i u širem komparativnom okviru odnosa zapadnih država prema disidentima u komunističkoj Europi, čime nastoji pridonijeti razumijevanju međunarodne dimenzije jugoslavenskog disidentstva.

Albert Bikaj

bikaj@live.com

Između Crkve i države: Drugi vatikanski koncil, liturgija na albanskom jeziku i kulturna disidencija albanskog katoličkog svećenstva u Barskoj nadbiskupiji u komunističkoj Jugoslaviji

Ovaj rad analizira povijesni položaj albanskoga katoličkog svećenstva u Barskoj nadbiskupiji u kontekstu crkvene i političke marginalizacije tijekom razdoblja komunističke Jugoslavije i Drugog Vatikanskog Sabora. Rad istražuje na koji su način primjena Drugog vatikanskog Sabora i njegova liturgijska reforma pružili sredstvo putem kojega je marginalizirana albanska katolička zajednica mogla očuvati i braniti svoj nacionalni, jezični i vjerski identitet. Rad zastupa tezu da je uvođenje albanskoga jezika u liturgijski život, iako proizašlo iz univerzalnih Crkvenih reformi Drugoga vatikanskog koncila, u jugoslavenskom kontekstu dobilo šire kulturno značenje, postavši oblik očuvanja manjinskog identiteta i otpora asimilacijskim i represivnim politikama.

Mateusz Sokulski

Sveučilište u Katowicama

mateuszsokulski@gmail.com

Poljska iskustva otpora komunizmu i njihova primjena među jugoslavenskim disidentima

Jugoslavenski disidenti s interesiranjem, iako uz ograničeno razumijevanje, gledali su prilike u zemljama iza željezne zavjese. Kao prvo, prevladavalo je mišljenje da je jugoslavenski režim puno demokratičniji i „humaniji“ od onih u zemljama Istočnog bloka. Ta je pretpostavka utjecala na djelovanje Milovana Đilasa polovinom 1950-ih, kao i Mihajla Mihajlova 1960-ih godina, koji su zahtijevali daljnju demokratizaciju Jugoslavije. Međutim, tek su 1968. godine događaji u Čehoslovačkoj, poznati kao Praško proljeće, kao i studentska pobuna u Poljskoj u ožujku 1968. godine, činili izravnu inspiraciju za pobunu studenata, prije svega u Beogradu, ali i u drugim gradovima zemlje.

Tijekom 1970-ih u Beogradu je nastao pokret vezan uz Slobodni univerzitet i peticijski pokret, koji je također bio zainteresiran za događaje u Poljskoj, gdje su upravo 1976. godine nastale prve oporbene organizacije, poput Komiteta obrane radnika. Situacija u Poljskoj bila je tema rasprava tijekom izlaganja na Slobodnom univerzitetu, no tek je pojava masovnog pokreta otpora u Poljskoj – „Solidarnosti“ – izazvala burnu raspravu o poljskom iskustvu. Disidenti, prije svega u Beogradu,

Zadar 22. listopada 2026.

ali i u Zagrebu, organizirali su tribine i rasprave te su htjeli iskustva Poljaka primijeniti na jugoslavenskom tlu, gdje je upravo početkom 1980-ih zemlja bila pogođena gospodarskom krizom i političkom nestabilnošću nakon Titove smrti.